

Onafhankelijke deskundigen over competenties in plaats van eindtermen
'Alle macht aan de Cruyffs en de Van Hanegems!'
Delft, Axis, 2004

Stel niet langer de kennis centraal in het beroepsonderwijs, maar de kunde. Vervang de eindtermen, die vooral een afspiegeling zijn van de beroepswereld van de vorige eeuw, door competenties die aansluiten bij de kennismaatschappij van nu. De twee onafhankelijke deskundigen Jan Geurts en Wim Nijhof kunnen zich prima vinden in dat uitgangspunt, maar pleiten voor een beweging van onderaf.

Prof.dr. Wim Nijhof, hoogleraar onderwijskunde, heeft iets van een roepende in de woestijn. De aandacht van de wetenschap voor het beroepsonderwijs is niet overweldigend en omgekeerd lijkt het beroepsonderwijs niet bijster geïnteresseerd in een wetenschappelijke benadering. Sprekend over een kwalificatiestructuur die gebaseerd is op competenties pleit hij voor een grondige bestudering voorafgaand aan de invoering ervan. 'Er zijn experimenten gaande, maar dat noem ik ontwikkelprojectjes zonder wetenschappelijke toets. Er zijn bij mijn weten geen grondige, prototypische studies gedaan met generalisatiewaarde. Mijn stelling is: test nu eens een competentie tot op het bot uit. Wat levert het nou op? De voorbeelden die ik zie gaan mank aan gebrek aan systematiek en evaluatiekracht.'

Volgens Nijhof zou de zaak relatief simpel moeten zijn: werkgevers en werknemers, verenigd in de Kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven (de nieuwe naam voor Landelijke organen) formuleren wat er geleerd moet worden in het mbo. Vervolgens bepalen de roc's hoe dat moet worden ingevuld. 'Het valt mij op dat deze partijen de neiging hebben zich op elkaars terrein te begeven. Als zij bij het maken van een nieuwe kwalificatiestructuur de hakken opnieuw in het zand zetten, maximaliseert men wederom de verschillen.'

Nijhof is ook Kroonlid van de SER. Als onafhankelijk lid 'kijkt hij het spel aan', zoals hij het formuleert. 'Het gemeenschappelijk belang is ongelooflijk groot. Daarom dring ik er altijd op aan minder te vechten en beter te luisteren. In dat licht bezien is de brief die Colo onlangs, mede namens de Bve Raad aan de minister schreef, gunstig.' In die brief werden uitgangspunten voor een nieuwe kwalificatiestructuur ontvouwd die beide partijen kunnen onderschrijven.

Schok

De pedagoog dr. Jan Geurts is onafhankelijk consultant. Hij heeft momenteel in opdracht van Axis de leiding over het evaluatie- en onderzoeksprogramma van deze stichting. Axis zoekt naar fundamentele veranderingen op het gebied van technisch onderwijs. 'De nood is heel hoog. Het probleem schuilt ook in de huidige kwalificatiestructuur: die is star en werkt als een harnas voor de technische beroepen en als een fuik voor jongeren. Tweederde van alle kwalificaties komt voor rekening van technische beroepen, terwijl slechts een derde van de schoolpopulatie kiest voor de techniek. Het competentiedenken biedt de mogelijkheid de zaak beter in elkaar te zetten. Er is te veel nadruk op kennis, terwijl kunde steeds belangrijker wordt. In het beroepsonderwijs moet het meer gaan om het kunnen. Jongeren moeten er leren door het oplossen van praktijkproblemen en theoretische kennis moet daaraan ondersteunend zijn.

Een ware schok zal het zijn voor het beroepsonderwijs om de deelnemer centraal te stellen, en niet de lesstof. In de huidige situatie zijn er de beroepsprofielen, waaruit wordt afgeleid wat de deelnemer geleerd moet worden. Onder dwang en controle moeten de leerlingen voldoen aan de eindtermen. Maar de deelnemer van nu accepteert dat niet meer; die kiest domweg niet meer voor dit soort onderwijs. In de Axis-experimenten die overal in het land plaatsvinden,

proberen we de belangstelling van jongeren voor techniek te vergroten, uitgaand van wat ze al kunnen.’

Betonnen definities

Een eenduidige definitie van de competentiegerichte kwalificatiestructuur geven de beide deskundigen niet. Geurts: ‘Betonnen definities zoals die eerder in Uitleg hebben gestaan zijn niet te lezen, laat staan te hanteren. Bovendien houd ik er niet zo van in definities te denken: dat gaat er vanuit dat je, als je de regels van het voetbalspel kent, ook doelpunten kunt maken. Maar als je er dan toch iets over wil zeggen, moeten wat mij betreft de sleutelwoorden ; loopbaan en bekwaamheid vallen.’

Nijhof begrijpt wel waarom er ontelbare definities van het begrip bestaan: ‘Er bestaan ook 32 definities van het begrip definitie. Los daarvan zijn er essentiële verschillen in opvattingen. Zou je die bij elkaar optellen, dan ontstaat een soort matrix van allerlei competenties.’

Systeem op de kop

Zal het lukken, een nieuwe kwalificatiestructuur die de eindtermen verlaat? Nijhof is er niet zeker van: ‘Het tempo ligt te hoog. We hebben in de afgelopen vijf jaar al drie generaties eindtermen te verwerken gekregen en een poging te komen tot sleutelkwalificaties. Men onderschat hoe lang het duurt voor ingrijpende veranderingen structureel, dus in alle lagen van de organisatie, zijn verwerkt. We zetten het klassieke onderwijssysteem hiermee compleet op de kop, omdat competenties verworven moeten worden door aan problemen te werken. Het klasseverband verdwijnt. Mijn vraag is of de verhouding tussen theorie en praktijk niet te lichtvaardig wordt beschouwd. Een goed hoorcollege waarin de broodnodige theorie wordt behandeld is bewezen effectief. Als men doorslaat, ben ik bang dat de theorie automatisch zal verdwijnen. Je hebt theorie nodig om de praktijk te kunnen begrijpen. Dat tegenwoordig iedereen naar de werkplek moet om te leren, is een gevolg van teveel aandacht voor het hoe. Ik houd niet van dergelijke massieve beelden, waardoor het *wat* wordt ondergesneeuwd.’ Geurts denkt dat het wel zal lukken indien de gewenste innovatie op een echt andere manier dan we gewend zijn, wordt aangepakt. ‘Het mag niet komen vanuit de Zoetermeerse en De Biltse burelen, met alle implementatieproblemen van dien. Momenteel zijn er allerlei nieuwe praktijken, gedragen door onderwijsmensen zelf die ervaring opdoen met het werken aan competenties. Die kennis moeten we verzamelen. Het nieuwe beroepsonderwijs moet van onderop gemaakt worden en de wet- en regelgeving moet daar het sluitstuk van zijn. Anders komen we uit op het model dat we al kennen: de top denkt er twee jaar over na, het middenmanagement krijgt er van te horen tijdens een weekend op de hei en vervolgens krijgen de docenten het in een half uurtje uitgelegd. Zo moet het dus niet en ik heb er goede hoop op dat het beter zal gaan. Minister Van der Hoeven heeft immers duidelijk gemaakt dat ze meer autonomie voor de scholen wil. De vorige minister zei dat ook, maar die had extra geld te verdelen. Het voordeel van deze tijd is, dat de subsidiejagers niet meer op de voorgrond treden’, zegt Geurts. Er moeten nu echt prioriteiten worden gesteld. De sense of urgency van op de juiste wijze vernieuwen, wordt hierdoor sterker.

Zelfreinigend vermogen

Volgens Nijhof is er geen directe aanleiding het systeem radicaal om te gooien. ‘Men roept dat er alle reden is om het mbo te veranderen, maar daar ben ik niet zo van overtuigd. Het bedrijfsleven is bijzonder tevreden over de beroepsopleidende leerweg en ook de beroepsbegeleidende leerweg is succesvol. Het is waar: het rendement van de roc’s is te laag. Maar dat ligt niet alleen aan de scholen, maar ook aan de schoolbevolking. Sinds de massificatie van het onderwijs zie je dergelijke problemen ook in de andere soorten van onderwijs; van algemeen vormend tot universitair.’

Nijhof gelooft er niet zonder meer in dat de huidige structuur belemmerend werkt en dus vervangen moet worden. ‘Het zijn de mensen die het moeten doen. Als de mensen van de Landelijke organen bijvoorbeeld te weinig zelfreinigend vermogen hebben en slecht in staat zijn ondoelmatige overlap weg te filteren, geef ik op een briefje dat we dat in een nieuwe structuur weer tegenkomen.’

Beide heren vinden dat een nieuw competentiegericht stelsel uiteindelijk wel landelijk moet worden ingevoerd. Nijhof: ‘Uiteindelijk moet dat wel, want je kunt er niet twee systemen op nahouden. Maar ik zou wel pleiten voor een gefaseerde invoering, beginnend bij mensen die het graag willen. Velen in het veld zeggen tegen dergelijke operaties: ‘We bukken even, dan waait het wel over’. Daarom vraag ik mij af of de tijd nu rijp is voor het invoeren van een competentiegerichte kwalificatiestructuur. Het leren leren, een reflectieve houding aanleren, een kritisch vermogen ontwikkelen: dat zijn de moeilijkste vormen van leren die er bestaan. Ik heb er mijn aarzelingen bij of de docenten weten hoe dat moet. Organisaties en het bedrijfsleven die dat willen toepassen, lopen er vaak genoeg in vast. Je hebt voor het aanleren van dergelijke meta-cognities tijd nodig.’

Ook Geurts ziet een landelijke invoering, met bijbehorende wet- en regelgeving, als sluitstuk van het proces. ‘Er zijn piketpalen geslagen en nu is het aan de praktijk zelf om daar invulling aan te geven. De praktijk moet het bewijzen, niet de tekentafel - anders wordt het oude wijn in nieuwe zakken. Nu het raamwerk er ligt, zouden Bve Raad, Colo en het ministerie van onderwijs speelruimte moeten creëren voor de docenten.

Het is de onderwijspraktijk die de leiding moet nemen: alle macht aan de Cruyffs en de Van Hanegems! Die weten hoe het spel gespeeld moet worden, niet de bobo’s. Mijn stelling is dat Bve Raad en Colo de dure plicht hebben, een nieuwe binding te vinden met hun leden om de innovatie gestalte te geven. De belangenbehartigers staan bij mij helemaal aan het einde van het proces.’

Wat die docent dan zelf kan doen? ‘Minder handelen vanuit de standaardprogramma’s en diploma’s en meer vanuit de loopbaan van jongeren; maatwerk dus. Dat betekent een flexibeler en uitdagender programma. Daarvoor is het nodig dat de docent meer dan nu denkt in termen van activerend of constructief onderwijs. Bij het beroepsonderwijs van de vorige eeuw paste om leren via instructie een dominante plek te geven. Daarmee kom je er niet meer in de huidige kennissamenleving.

Tot slot moeten we volgens Geurts veel meer aandacht hebben voor de vraag wie die jongeren van tegenwoordig zijn. Het beroepsonderwijs kenmerkt zich door boekenplanken vol eindtermen en kwalificatieprofielen en lege schappen wanneer het gaat om behoeften en wensen van leerlingen. Jongeren van tegenwoordig willen beleven. Je leert immers via emotie: daar moeten we op inspelen. De kennisproductiviteit kan makkelijk met dertig procent omhoog, als we de leerlingen goed weten te motiveren.’

Rob de Blok